

TÜRK TARİH YAZICILIĞINDA MİLLİLEŞME ÇABALARI ÜZERİNE

Doç. Dr. Şaban ÖZ*

ÖZET:

Bu çalışmamızda milliyetçilik cereyanının Osmanlı coğrafyasına girmesinden sonra, Türk aydınlarının millî tarih bilinci oluşturma çabalarına ve bu konuda ileri sürdükleri millî tarihin ismi, sınırları, içeriği gibi konulardaki görüşlerini irdelemeye çalışacağız. Hem Osmanlı coğrafyasında hem de dünyadaki gelişmeler ışığında milliyetçiliği bir parça da zorunlulukların gereği olarak kabul eden Türk aydınının aslında bu cereyana hazırlıksız yakalandığı anlaşılmaktadır. Bu hazırlıksızlıktan olsa gerek, ulusal tarihin neliği konusunda diğer milletlerden geri kalmış olmanın getirdiği telaşla yoğun tartışmalara girişmişlerdir. Bu tartışmalarda en dikkat çekici yön ise millî tarihin kökenleri ve başlangıcı konusunda Osmanlılık algısına tepkisel duruşun baskısı altında kalmış olunmasıdır. Özellikle Cumhuriyet sonrasında ileri sürülen tez ve görüşler, millî kimlik ve köken arayışından çok Osmanlı'dan kopuş çabasının neticeleri gibidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Türk Aydını, Türk Tarihi, Millî Tarih, Tarih Yazıcılığı.

UPON THE EFFORTS OF NATIONALIZATION ON THE TURKISH HISTORIOGRAPHY

Abstract:

In this study, we'll examine the Turkish intellectuals' efforts in constructing the conscience of the national history and the views put forward by them concerning the name, the limits and the content of this history, after entering nationalist movement into Ottoman geography. It has been understood that the Turkish intellectuals were essentially caught unprepared this movement because of the fact that they accepted it partly by forcing of the developments both in Ottoman geography and the world. It should be the result of this unreadiness that they entered into intensive discussions about the quiddity/identity of

* KSÜ İlahiyat Fakültesi, sabanoz@hotmail.com.

the national history in a hurry created by feelings of drawback compared to other nationals. The most remarkable direction of these discussions is to have been remained under heavy pressure of reactional stance to the perception of ottomanizm about the roots and the beginning of the national history. Especially, the views and the argument put forward after Republic are like the outcome of efforts breaking off Ottoman rather than looking for national root and identity.

Key Words: Ottoman State, Turkish Intellectual, Turkish History, National History, Historiography.

Giriş

Burada Osmanlı toplumuna milliyetçiliğin girmesi, ilk milliyetçilik akımları gibi konumuzla doğrudan ilgili olmayan hususlar üzerinde durmayacağız. Ancak bir gerçek vardır ki o da; millî tarihin, milliyetçiliğin doğuşu ile başladığıdır.¹ Bu yüzden de millî tarih tartışmalarının nasıl bir zemin üzerinde yürütüldüğünü anlamak için Osmanlı Devleti'ne milliyetçiliğin girişi ve Osmanlı dönemi tarih yazıcılığı üzerinde kısaca durmakta fayda vardır.² Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Osmanlı coğrafyasında Müslüman unsurlar arasında milliyetçiliği en son fark eden, daha doğrusu milliyetçiliği en son benimseyen Türkler olmuştur.³ Batı'daki ırk eksenli milliyetçilik akı-

¹ Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 1996, 74.

²“Manevî ilimlerde takip edilen metodların açıklanması ilkin bu metodlara hâkim olan dünya görüşlerinin kavranmasına bağlıdır. 18. yüzyıl tarihçiliği ile 19. yüzyılda ortaya çıkan modern tarih görüşü arasındaki ayrılık, her iki yüzyıla hâkim olan felsefî düşünceler ve ana görüşler, her iki yüzyılın dünya görüşü ve hayat anlayışı arasındaki ayrılıktır.” Birand, Kâmuran, “18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-IV, (1956), 87-99, 87.

³ Bkz., Bayraktutan, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996, 62.

mına karşı Osmanlı devlet ricali ve aydını Osmanlı kimliğini yerleştirmeye çalışmış ancak bu konuda mikro milliyetçileri pek ikna edememiştir. Bunun üzerine siyasî erkten daha önce olmak üzere Türk aydını Türkçülüğe vurgu yapmaya başlamıştır.

Batı'daki milliyetçilik,⁴ kültür eksenli başlamış, kültürel ve tarihi zemin oluştuktan sonra siyasal milliyetçiliğe dönüşmüştür.⁵ Türk düşünce dünyasına milliyetçilik fikirleri Batı'nın tesiri ile girdiği,⁶ başka bir ifade ile Osmanlı, milliyetçiliği iç dinamiklerinden üretmediği, taklitle edindiği için⁷ kendi siyasî kimliğine nüfuz etmiş olan milliyetçilik algısı son derece amatör ve iptidaidir.⁸ Osmanlı Türk aydınında oluşan bu Türkçülüğün, Batı'nın tersine siyasî milliyetçilik olarak kabul gördüğü kanaatindeyiz. En azından kültürel milliyetçiliğin siyasî milliyetçiliğe dönüşmesi için gerekli zaman dilimine Türk ay-

⁴ Avrupa'da milliyetçiliğin doğuşu, yayılması vb. konularda bkz., İsmail Hami, "Tarih-i Siyaside Milliyet Meselesi I-IV", *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, yıl: 1, cilt: I, sayı: 7-10, İstanbul 1335.

⁵ Mardin, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset -Makaleler-1-*, İletişim Yay., Der: Mümtaz'er Türköne-Tuncay Önder, İstanbul 1990,186-187.

⁶ Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1976, 34.

⁷ Necib Âsım'ın kendi milliyetçilik temellerini anlatırken dile getirdiği "Aslında ben Türklüğümü Türklüğün yabancılarından yani Harbiye mektebinde iken "Ben Arabım, ben Çerkesim, ben falanım" diyenlerden öğrendim. Frenk kitapları ile de takviye ettim." (Necib Âsım, "Türk Tarihi", *Dâru'l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 3, Teşrin-i Sâni-Mart 1340, sayı: 4-5, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340-1924, 239-246, 246) şeklindeki sözlerini bu bağlamda kaydetmemiz gerekir.

⁸ Akçura'nın da ifade ettiği gibi, ilgili dönemde zihinlerde oluşan Türkçülük; "Timur Yarımadasından Karalar İline kadar Asya, Avrupa ve Afrika'nın mühim birer kısmını kaplayan büyük ırkın efradından herhangi bir Türk olmayıp, ancak Osmanlı Devleti tebaası olan bir Garp Türküdür. "Türk" yalnız onları görüyor, onları biliyor... Türk için Türklüğün askerî, siyasî ve medenî geçmişi yalnız Hüdavendigâr'lardan, Fatih'lerden, Selim'lerden, İbn Kemal'lerden, Nefî'lerden, Bâki'lerden, Evliya Çelebi'lerden, Kemâl'lerden teşekkül ediyor; Oğuz'lara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbn Sina'lara, Teftazani ve Nevâî'lere kadar" ulaşmamaktadır. Akçura, 35.

dını sahip olmamış, zamanla siyasî milliyetçiliğin Osmanlı'yı parçalama sürecine getirmesi ile çok geçmeden kültürel milliyetçilik siyasî milliyetçiliğe dönüşmüştür.⁹ Osmanlı'da siyasî bir çerçevede şekillenen milliyetçilik söylemi; *Türkçülük* ya da *Turancılık* kavramları ile ifade ediliyordu. Tabii ki, asırlardır bu kavramın içeriğinden zahiren de olsa uzak durmuş olan idarî yapının *Türkçülüğü* siyasî ve sosyal düzenin temeline oturtması kolay olmamıştır. Bunun için de belli bir alt yapının oluşması kaçınılmazdı. Bu bağlamda 1908'de II. Meşrutiyet'in ilânı ile oluşan özgür ortamda Rusya'da baskı altında kalan Yusuf Akçura, Zeki Velidi, Sabri Maksudi ve Ahmet Ağaoğlu gibi bilim adamı ve düşünürlerin Osmanlı idaresine sığınmaları ile ihtiyaç duyulan alt yapı hazırlanmış oldu.¹⁰

Osmanlı tarih yazıcılığı XVIII. ve XIX. yüzyıllarda değişime uğramış, Batı'nın tarih algısına göre yeni yakla-

⁹ "Osmanlılık projesi soruna çözüm üretmedi, İslamîliğin ise insanlar üzerinde duygularına hâkim olmakla birlikte, onun siyasal yansımaları olan İslamcılığın sınırlı bir başarı sağlaması, Batılı eğitim görmüş aydınları yeni bir anlayışa itti. Bir toprak ve devlete sahip olmak baki kalabilmek için yeterli görmeyen aydınlar "ırk esasına dayanan Türk milliyetçiliği" şeklinde yeni bir yapılanmanın gerekliliği üzerinde durmaya başladılar." Uyanık, Mevlüt, "Türkiye'nin Uluslaşma ve Yeni Kimliğini Oluşturma Sürecinde Osmanlı Kültürünün Yeri", *Dini Araştırmalar Dergisi*, II/15, (Eylül-Aralık 1999), 91-130, 124. Kültürel milliyetçiliğin siyasî milliyetçiliğe dönüşmesi konusunda ayrıca bkz., Karpat, Kemal H., *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yay., İstanbul 2011, 37-38; Palmer, Alan, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2003, 223; Anagnostopulu, Athanasia, "Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, ed: Pınelopi Stathis, çev: Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, 2.

¹⁰ Çağ, Galip, "II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülük Yansımaları: Mehmet Tevfik (Bilge) Bey'in "Manastır Vilayetinin Tarihçesi" Adlı Eseri", *Tarih Okulu*, sayı: X, (Mayıs-Ağustos 2011), 73-85, 77-78; Rusya'dan gelen Türk aydınlarının Türkçülük akımına tesiri için bkz. Köken, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih Bölümü, Isparta 2002, 44-45.

şimler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yüzyıllar, hemen her alanda olduğu gibi, tarih yazımında da önemli değişikliklerin ve yeniliklerin ortaya çıktığı bir dönemdir.¹¹ Nitekim Hayrullah Efendi'nin (1817-1866) *Tarih-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye* adlı eseri, Batı kaynaklarını da göz önünde tutarak o devirde yaşamış olan Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlar hakkında kısa bilgiler vermekte, sade ve geleneksel özentiden kurtulmuş bir üslupla olayları ele almaktadır. Bu eser Osmanlı tarihini dünya tarihi ile beraber değerlendirmeye çalışması açısından kayda değerdir.¹² Her ne kadar tarihçilik anlamında istenilen düzeyde değilse de¹³ böyle bir açılıma gidilmiş olması, Osmanlı tarih yazıcılığının bir nevi kabuğunu kırmaya çalışması açısından dikkat çekicidir. Zira hemen arkasından gelen Abdurrahman Şeref Efendi'nin (1853-1925) *Tarih-i Devlet-i Osmâniye* adlı iki ciltlik kitabını F. Von Kraelitz, bir Türk tarafından yazılan ilk bilimsel Türkiye Tarihi olarak vasıflandırmaktadır.¹⁴ Yine söz konusu dönemde İslâm tarihçiliğinde metodolojinin önemi, tarih felsefesi, tarih tenkidi gibi hususlarda Batı'nın örnek alınması tavsiye edilmiş, bu konudaki eksiklikleri özellikle Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1865-1914) vurgulamıştır.¹⁵

¹¹ Özcan, Abdülkadir, *Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Kaynakları*, e-kitap, 7.

¹² Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, 391.

¹³ "Hayrullah Efendi (1817-1876) ya da Ahmet Hilmi (ö. 1878) gibi Batı'ya öykünenler, çalışmaların özü açısından önemsiz eserler üretebilmişlerdir. Yerel tarihler, anılar gibi yeni tarih yazınsı biçimlerinin de başladığı doğrudur fakat bu çalışmaların ne derece değerli olduğu tartışmalıdır. Gerçekte tarih önemli ölçüde aşağılanmıştır." Karpaz, 63.

¹⁴ Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yay., İstanbul 1998, 337.

¹⁵ Bkz., Apak, Adem, "Osmanlı Meşrutiyet Dönemi Tarihçilerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8, (1999), 277-285, 285.

Osmanlı tarihçiliğinin bu dönemde gelişmesine etki eden unsurların başında hiç şüphesiz Türk aydınlarının, Avrupa'nın fikir hayatını tanıma imkânı bulması gelmektedir.¹⁶ Şunu da kaydetmeliyiz ki, Osmanlı dönemi tarihçilerinin kullandıkları paradigmaları kendilerinin üretmemiş olmaları¹⁷ onlara hasredilecek bir eleştiri olamaz. Çünkü İslâm dünyasında tarihçiliğin duraksamasından doğrudan kendileri sorumlu değildir.¹⁸ Ayrıca bu durum sadece Tarih'e ait bir olgu da değildir. Nitekim Said Halim Paşa, 1917'de kaleme aldığı *Buhrân-ı Fikrimiz* adlı eserinde edebiyat bağlamında; "*Millî ruh, edebiyatımızın da dışında tutulmuş onun yerine kaynakları çok değişik, birbiriyle ilgisiz, birçok ansiklopedik mâlûmat meydanı doldurmuştur...*"¹⁹ demektedir, bu duruma işaret etmektedir. Aynı şekilde Osmanlı tarihçilerini tarih algılarından dolayı suçlama içerisine girmemek gerektiğini de belirtmeliyiz. Mehmet Fuâd'ın da ifade ettiği gibi²⁰ tarihin edebî türler arasında sayıldığı bir dönemde tarihçinin tarihten çok, anlatım üslubuna dikkat etmesinden daha doğal bir şey de yoktur. Ancak bu, söz konusu eserlerin tarih kaynağı olmadıkları anlamına da gelmez.

Konumuza geçmeden önce son olarak milliyetçilik

¹⁶ Köken, 9.

¹⁷ Faroqhi, Suriya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, 11.

¹⁸ Tarih yazıcılığında tenkit konusunda bu durumu net bir şekilde görmek mümkündür. Batı, tarih yazımında profesyonel anlamda kritiği Ranke ile tanımasına (bkz., Birand, 98) rağmen haber yollarının kritiğinin yapılması İslâm dünyasının asırlar öncesinden yerleştiği vazgeçilmez bir prensiptir. Dolayısıyla bu açıdan baktığımızda Osmanlı tarih yazımında suçlu aranacaksa veya bu gelişme Batı'ya ihale edilecekse, sorumluluk klasikle Osmanlı aydınının bağlarını koparmasında aranması gerekir.

¹⁹ Said Halim Paşa, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Haz: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İstanbul 2003, 99.

²⁰ Köprülüzâde Mehmet Fuâd, "Eski Tarih Eserlerimizi Yakmalı mı", *Hayat*, cilt: IV, sayı: 85, 12 Temmuz 1928, Ankara, 125-126, 125.

fikirleri ile millî tarih ilişkisi üzerinde de kısaca durmamız gerekmektedir. Millî tarihin milliyetçilikle beraber ortaya çıktığını belirten Erol Güngör,²¹ bu kavramlar arasındaki ilişki konusunda şunları söylemektedir: “...*Bir ailenin ferdi, bir çevrenin insanı, bir milletin mensubu olduğu takdirde şahsiyetini bulur. Kendi hususî tarihi ona bu şahsiyeti vermeye yaramaktadır. Bu bakımdan tarih arama veya kökünün derinliklerinde saadet duyma, sadece “soy-lu” (asilzade) denilen aile mensuplarına mahsus bir şey değildir; asıl faziletin soya değil, iyi ahlaka bağlı olduğuna inanan bir kimse de en az aristokrasi düşkünüleri kadar kendi soyuna meraklıdır. Millî tarih cereyanlarının milletçilik hareketleri ile birlikte gelişmesinin başlıca sebebi işte budur. İnsan nasıl aile kökünü bulduğu zaman kendini belli ve bağımsız bir hüviyete sahip olarak görürse, milletler de millî tarihlerinin eseri olarak kendilerinin bağımsız, millî özelliklere sahip varlık bütünleri olduklarını idrak etmektedirler.*”²²

XIX. yüzyıl Avrupa’sında milliyetçiliğin zirveye çıktığı dönemde, tarih araştırmalarının ve tarih eğitiminin çok önem kazandığı da bir gerçektir.²³ Bugünkü anlamıyla Tarih’in profesyonelleşmesinin temellerinin XIX. yüzyılda atıldığını söylemek mümkündür.²⁴ Yükselen ve hızla kabul gören bu tarihçilikte profesyonelleşme, siyasî zeminden etkilenmiş²⁵ ve bu etkilenme de tarih yazımının giderek artan düzeyde ideolojileştirilmesini getirmişti. Tarihçiler, arşivlerine kendi milliyetçiliklerini ve sınıfsal

²¹ Güngör, *Kültür Değişmesi*, 74.

²² Güngör, *Kültür Değişmesi*, 74.

²³ Köken, 78.

²⁴ Bkz., Iggers, Georg G., *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, çev: G. Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, 23.

²⁵ Köprülüzâde Mehmet Fuâd, “Münevver Karşısında Tarih”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 7, 13 Kanun-i Sani 1927, Ankara, 2-3, 2.

kanılarını destekleyecek, dolayısıyla onlara bilimsel bir yetke halesi sağlayacak kanıtlar bulmak amacıyla giriyorlardı.²⁶ Zira millî devlet, kendi varlığını sürdürürebilmek, siyasî ve sosyal anlamda kalıplaşmış bir toplumun bütünlük duygusunu sürekli ön planda tutacak kültürel birliğe ihtiyaç duyar. Bunun için de millî devletler, millî kültürün köklerinin ortaya çıkarılmasını ve inşa edilmek istenen millet formuna bir meşruiyet bulabilmek için tarihe eğilmek zorundaydılar. İşte XIX. yüzyılda milliyetçilik fikirlerinin hızlı bir şekilde yayıldığı, imparatorlukların tasfiye edilip “ulus-devletler”in kurulmasına doğru gidildiği bir dönemde millî tarihin önemi daha çok anlaşılmıştır.²⁷ Bu dönemde millî tarihlerin öncelikli amaçlarından birinin de milliyetçilik öncesi dönemin kötülüğünü vurgulamak suretiyle millî birliğin pekiştirilmesi olduğunu²⁸ yeri gelmişken belirtelim.

I. Türk Millî Tarihçiliğinin Doğuşu

Osmanlı toplumunda İslâm algısından dolayı Türklük, kendi başına düşünülmemiş, millî kimlik ümmet kimliği içerisinde eritilmiştir. Ancak Cumhuriyet’ten ve hatta ondan biraz daha önce yukarıda da bahsettiğimiz şartlar muvacehesinde Türklük, Batı Medeniyeti’nin değerleri çerçevesinde ele alınmaya başlanmış, buna bağlı olarak da tarih anlayışı ister istemez değişmiştir. Nitekim bu yolda bazı ciddi adımlar da atılmış, *Tarih-i Osmani Encümeni*’nin²⁹ adı değiştirilerek önce *Türk Tarihi Tetkik*

²⁶ Iggers, 28-29.

²⁷ Köken, 78.

²⁸ Bkz., Güngör, *Kültür Değişmesi*, 75.

²⁹ Bu encümenin kuruluş aşamasında hazırlamayı düşündüğü ve program dâhilinde yayımlandığı Osmanlı Tarihi’nin fihristinde “Türk” kelimesini kullanmadığını burada belirtelim. Bkz., Köprülüzâde Mehmed Fuâd, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Bilgi Mecmuası*, yıl: 1, cilt: I, sayı:2, Kanunuevvel 1329, 185-196, 189.

Cemiyeti daha sonra da *Türk Tarih Kurumu* yapılmıştır.³⁰

Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan milletler, örneğin Bulgarlar XIX. yüzyıldaki ilk gazetelerinde dahi millî tarih ve coğrafyaya sütunlar ayırmışlardı. Oysa Türkiye’de bunun önemi ancak son asırda anlaşılmıştır.³¹ Türkçülük fikrinin teşkilatlanması ve kültürel faaliyetlerin artmasıyla “millî tarih anlayışı” meşrutiyet yıllarında giderek güç kazanmıştır.³² Bu paralelde Osmanlı tarihi araştırmalarına özellikle de Osmanlı tarihinin nasıl yazılması gerektiğine dair görüşler ileri sürülmüştür.³³ II. Meşrutiyet döneminin milliyetçi aydınları, Türk tarihinin ilgi sahasını genişleterek; Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını, Osmanlı öncesi Anadolu, Orta Asya ve Hindistan’daki Türk devlet ve kavimlerinin tarihini de içine aldığı savunuyorlardı.³⁴ Dolayısıyla “*Cumhuriyet devrinde Türk kültürünün kazandığı diğer önemli karakter de milliyetçiliktir*”³⁵ şeklindeki bir görüşü kabul etmek kronoloji açısından mümkün görünmemektedir. Zira Cumhuriyet öncesinde Türk kültüründe milliyetçilik

³⁰ Güngör, Erol, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Yay., Haz: R. Güler-E. Kılıç, İstanbul 1993, 204.

³¹ Ortaylı, İlber, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., İstanbul 2008, 11. Karpat, Balkan uluslarının Osmanlı entelektüel çevresini etkilemesi bağlamında şunları söylemektedir: “*Parlak geçmişlerini tarihte arayan ve hayali bir tarihî milliyetçiliklerin temeli yapan Balkan gayr-i Müslimlerinin yaklaşımını zamanla Müslüman Osmanlı entelektüeller de kabullenmiştir. Osmanlı’da kavim-etnik temel üzerine kurulmuş bir Türk tarih tezi, başta askerî okullarda Hüsnü Paşa’nın yazdığı ders kitapları sayesinde tanıtılmış ve (laik-pozitivist) modernist entelektüeller arasında rağbet görmüştür. Esasen buna benzer birçok fikir 1895’ten sonra Avrupa’da yoğun faaliyet gösteren İttihat ve Terakki üyelerinin arasında yaygındır*”. Karpat, 35.

³² Köken, 13.

³³ Bkz., Ahmed Sâib, “Mükemmel ve Muntazam Târih-i Osmanî Nasıl Yazılır? I-IV”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, yıl: 3, cilt: 5, sayı: 92-95, Muharrem-Safer 1337/Teşrin-i Sâni 1918.

³⁴ Köken, 18.

³⁵ Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, Eser Neşriyat, İstanbul 1977, V, 1636.

yerleşmeye başlamış, temelleri atılmıştır. Cumhuriyet dönemi olsa olsa bunun bir neticesinden ibaret olabilir. Türkçü aydınlar Tanzimat'tan itibaren uzun zamandır unutulmuş bulunan Türklerin çok eski geçmişlerini anlatan konuları ele almaya başlamışlardır.³⁶

Meşrutiyetin ilânından sonra tarih sahasında birçok eser yayınlanmış ise de millî tarihe dair herhangi bir eser telif edilmemiştir.³⁷ Cumhuriyetin ilânından sonra kurucu kadro milliyet esasına dayalı yeni bir Türkiye kurmak üzere yola çıktıkları için, Türk tarihi araştırmalarını ve yayınlarını bir devlet görevi olarak üstlenmişler, tarih içinde kendi millilik anlayışlarına uygun olmayan her şeye karşı aleyhte bir tavır takınmışlardır. Öyle ki, Türk tarihinin İslâm medeniyeti içindeki gelişmesi âdeta karanlık bir dönem gibi gösterilmiştir. Aynı şekilde bu algı, saltanata ve önceki döneme ait olumsuz yaklaşımlar ile birleşince Osmanlı tarihine de karşı çıkmalarına, bu devreyi neredeyse Türk tarihinden atmalarına yol açmıştır.³⁸

Cumhuriyet döneminde millet ve milliyet anlayışını tarihî kökenlerinden ayırma ve Osmanlı'yı yok sayma 1923 ve bilhassa 1925 yılından sonra başlamış ve 1930'dan sonra daha da hızlanmıştır.³⁹ Bu dönemde millî tarih ve coğrafya araştırmaları için Millet Meclisi'nin büyük kaynaklar ayırdığı görülmektedir.⁴⁰ 1932 yılında toplanan Tarih Kongresi, Orta Asya kökenlerini ön plana koyarak yeni bir tarih tezi ileri sürmüştür. Türklerin

³⁶ Köken, 64.

³⁷ Bkz., Köprülüzâde Mehmed Fuâd, "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", 186.

³⁸ Güngör, *Kültür Değişmesi*, 77.

³⁹ Karpaz, 46.

⁴⁰ Bkz., Mehmed Emin, "Memleket Coğrafyası ve Millî Tarih", *Hayat*, cilt: II, sayı: 31, 30 Haziran 1927, Ankara, 81-82, 81.

Anadolu'ya gelişleri çok eskilere götürülmüş, Hititler ve Sümerler Türk ilân edilmiştir.⁴¹ Bu bağlamda Cumhuriyet öncesi veya hemen sonrasında millî bir tarihin yazılıp yazılamayacağı tartışmalarının⁴² artık sonlandığı görülmektedir. Nitekim bu tarihten sonra *Türk Tarih Tezi*⁴³ uygulanmaya konulacak⁴⁴ ve bu doğrultuda hazırlanan tarih kitabında Türkler, batıya göç ile Trakya, Makedonya, Yunanistan, Anadolu, Mısır ve hatta İspanya'ya gidecekler,⁴⁵ Sümer-Elam, Anadolu Eti, Mısır, Eski Yunan, Lidya ve Frikya, Roma medeniyetleri Türkler tarafından kurdurulacaktır.⁴⁶

Millî tarih algısının şekillenmesi ile beraber Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan, tarih öğretiminin nasıl olması gerektiği konusundaki tartışmalar,⁴⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında da gündeme gelmiş, tarih öğretiminin hedefini de yine milliyetçilik şekillendirmiştir. Nitekim 1927-1928 öğretim yılında bütün ilkokullarda uygulanan son programda tarih dersinin hedefi; “Çocuklara Türk milletinin mazisi hakkında malûmat verip onlarda millî şuuru uyandırmak...” şeklinde belirlenmiştir. Bu programda “Millî Tarih” anlayışına önem verilerek Türk

⁴¹ Karpaz, 48.

⁴² Bkz., Mehmed Zeki, “Tarihimizi Öğrenmeli ve Öğretmeliyiz”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, sayı: 83, 31 Ağustos 1918, İstanbul 1334, 967-972, 968-970; Ali Cânib, “Türk Tarihi İçin Nasıl ve Ne Yolda Çalışılabilir?”, *Hayat*, cilt: III, sayı: 76, 1 Mayıs 1928, Ankara, 470-472, 470.

⁴³ Türk Tarih tezi konusunda kapsamlı bir araştırma için bkz., Köken, 82-184.

⁴⁴ Çapa, Mesut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkulâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 29-30, (Mayıs-Kasım 2002), 39-55, 40.

⁴⁵ Komisyon, *Tarih (Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941)*, I-IV, Kaynak Yay., İstanbul 2000, I, 29.

⁴⁶ Bkz., *Tarih*, I, 30-32.

⁴⁷ Bkz., Keleş, Hamza-Kiriş, Ayten, “Bir Osmanlı Tarihçisi Olan Ali Reşat'ın Hayatı, Eğitimciliği ve Tarih Öğretimi ile İlgili Görüşleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XIV/2, (Ekim 2006), 571-586, 575-576.

tarihi, başlangıcından Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bir bütünlük içinde ele alınıyor, programda İslâm tarihine hiç yer verilmediği gibi, Osmanlı tarihi de yeni bir yaklaşımla hanedana övgü olmaktan çıkarılıyordu.⁴⁸ Lise programında ise millilikten ziyade Batıcılığın etkisi görülmekteydi. 1924 yılında uygulanan programda Türk tarihinden ziyade, genel tarih ve Avrupa tarihine öncelik verilmekteydi. Bu programın da öncekinden en önemli farkı; İslâm tarih ve medeniyetine yer verilmemiş olmasıdır.⁴⁹ Görüleceği üzere bu dönemde millî tarih çalışmalarını yönlendiren en önemli husus; amaç edinilen zihin ve bilinç seviyesine ulaştırmaktır. Nitekim Celal Nuri, *Millî Tâlim ve Terbiye Cemiyeti* başkanına seslenirken; “*Türkler, biraz elektirize edilmeye muhtaçtırlar. Bunlara milliyet mefhumundan, vatanın faziletlerinden, ırk özelliklerinden, geçmiş insanların büyüklüklerinden bol bol bahsedebilirsiniz. Millî vicdan bu suretle bir kat daha artar, millî heyecan yükselir, halka güzel örnek olacak insanlar yetişir.*”⁵⁰ diyerek, millî tarihin amacına dikkat çekmektedir.

Her ne kadar Cumhuriyet'in bu ilk döneminin tarihçilik algısında, millî tarih ve Batıcılık ağır bir şekilde kendini göstermekte ise de Avrupa'daki modern tarihçiliğin yanı sıra Osmanlı'dan miras kalan tarihçilik geleneğinin de aynı derecede etkili olduğu şüphesizdir.⁵¹ Burada şunu da belirtmeliyiz ki, Cumhuriyet döneminde ileri sürülen ve uygulamaya konulan tarih tezi, sınırlı ölçüde de olsa amacına ulaşmış; Türkler, Türk olarak başarılarından kaynaklanan yeni bir duygu hissetmeye ve dünyaya

⁴⁸ Çapa, 45.

⁴⁹ Çapa, 42.

⁵⁰ Celal Nuri, “Millî Tarih Tenkidî Tarih -Süleyman Paşazâde Sâmî Bey üstadımıza Nâme-i Meksûf-”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Dergisi*, yıl: 1, cilt: II, 18 Zilhicce 1335, 6 Teşrin-i Evvel 1917, 171-173, 173, (sadeleştirilmiş olarak).

⁵¹ Köken, 1.

Türk olarak gelmiş olmakla gurur duymaya başlamışlardır.⁵² Mamafih ilgili dönemde tarihe böyle bir rol biçilmesine veya tarihin tahakküm kurmasından şikâyet edenlere de rastlanılmaktadır. Nitekim Mustafa Şekib, “*Son inkılâp, bu ruh ve zihniyetle hareket etmeseydi halimiz ne olurdu? Tarihin fetvalarına kalsaydık acaba hiçbir şeye dokunabilir miydik? Tarihin “nakilci” bakış açısı yanında bir de felsefenin anlayıcı “sentezci” bakış açısı vardır. Felsefenin yalnız soyut düşünceler üzerine kurulduğunu zannedenler felsefeyi gerçek çehresi ile görmeyenlerdir. Hiçbir cins ve gerçek felsefe soyut düşünceye dayanmamıştır. Her dönemin seçkin felsefesi, devrinin tarihî ve ilmî mütaalalarına dayanarak çıkarımlarını yapmıştır. Türklük son zamanlarda Ziya Gökalp Bey gibi seçkin bir sentezci ve büyük Gazi gibi berrak ve ilahî bir deha yetiştirmeseydi tarihin direktifleri bugün ve gelecek için bize ne verebilirdi? Özellikle tarihî bir övünme kadar milletlerin sıhhatine zararlı olan bir şey yoktur. Böyle bir övünme millî canlılığı uyandırmak şöyle dursun bilakis kötürümlüğe davet eder.*”⁵³ demekte, bir bakıma tarihe yüklenen misyona

⁵² Mardin, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset -Makaleler-3-*, İletişim Yay., Der: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İstanbul 1991, 69.

⁵³ Mustafa Şekib, “Tarih Karşısında Münevver”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 5, 30 Kanun-i Evvel 1926, Ankara, 6-8, 7 (sadeleştirilmiş olarak). Fuâd Köprülü’nün Mustafa Şekib’e itirazının Tarih’e yüklenen görev açısından daha ilmi ve tutarlı olduğunu belirtmeliyiz: “*Tarihin fetvalarına kalsaydık, acaba hiçbir şeye dokunabilir miydik?*” sorusunu ortaya atan Şekib Bey, anlaşıyor ki “Tarih”i “mazinin hiçbir müessesesine el sürdürmemek isteyen” mürteci bir “fetva emini” şeklinde tasavvur etmektedir. Eğer böyle ise, makalesinin başında, nasıl oluyor da tarihin büyük ehemmiyetini “ne olduğumuzu bize izah edecek unsurları ancak tarihten alabileceğimizi” söylüyor? Eğer böyle ise, mürteci, ananepere bir fetva emininin kendilerini öğrenmek zilletine Batı milletleri halen nasıl tahammül ediyorlar?... Yalnız, felsefeci arkadaşımıza şu konuda garanti vermek isterim ki, “tarih” hiçbir zaman “falci” ve “fetvacı” bir mürteci, bir ananepere değildir...” Köprülüzâde Mehmet Fuâd, “Münevver Karşısında Tarih”, 2 (sadeleştirilmiş olarak). Mustafa Şekib’in buna itirazı için bkz., Mustafa Şekib, “Yine Tarih Karşısında”, *Hayat*,

karşı çıkmaktadır.

II. Türk Millî Tarihinin Tartışma Konuları

Osmanlı'nın parçalanma sürecinde gündeme gelen ve Cumhuriyet'in ilk döneminde yoğun bir şekilde ihtiyacı duyulan millî tarihin çerçevesini oluşturmak için ileri sürülen görüş ve tezlerin tamamını veya millî tarih yazımında takip edilecek yöntemleri⁵⁴ burada incelememiz doğal olarak mümkün değildir. Mamafih millî tarihin ismi, başlangıcı, dönemleri gibi belli konuların, tartışmaların yürütüldüğü zemin hakkında ciddi bir fikir vereceği kanısındayız.

A. Millî Tarihin İsmi

Millî tarihimizin isminin ne olması gerektiği, dönemin dikkat çekici tartışmalarından biridir. Bu meseleyle ilgili özel bir makale kaleme alarak, konuyu enine boyuna tartışan Mükrimin Halil, tarihteki Türk devletlerinin iktidardaki ailenin ismi ile anılması/yazılması şeklindeki uygulamayı eleştirdikten sonra, ileri sürülen millî tarih

cilt: I, sayı: 11, 10 Şubat 1927, Ankara, 3-4, cilt sayfa: 203-204.

⁵⁴ Millî tarih araştırmalarında nasıl bir usûl takip edileceği konusunda sadece bir fikir vermesi açısından Ziya Gökalp'in şu görüşlerini burada kaydetmekte sanırım fayda vardır: “Bizim Türkler hakkında yapacağımız tedkiklerden ilmî neticeler çıkarmak için, evvela Türklerin muhtelif zamanlarda ne gibi medeniyet dairelerinden geçtiğini, saniyen Türk kavminin ibtidâî kavimlere yahut imamî ve teşrî milletlere ait devirlerden hangisinde bulunup tekâmülün hangi seviyelerine dâhil olduğunu, sâlisen Türk kavminde mensup olduğu ictimâî nev' ile kâbil-i te'lif olmayan ve binâenaleyh marazî bir mahiyeti hâiz olan ne gibi gayri tabîlikler mevcut olduğunu, râbian beyne'l-milel medeniyetlerden hangi müesseseler Türk hayatına girerek ne gibi istihalelere düçar olduğunu aramız iktiza eder.” Ziya Gökalp, “Bir Kavmin Tedkikinde Takip Olunacak Usûl”, *Millî Tetebbular Mecmuası*, cilt: I, sayı: 2, Mayıs-Haziran 1331, 193-205, 204.

isimleri konusunda şunları söyler; “*Milliyet cereyanının bizde inkişafından sonra tarihimize Türk Tarihi ismi verilmeye başlandı. Türkler, Baykal Gölü’nden Avrupa içlerine kadar imtidâd eden vâsî’ sâhaya dağılmış, muhtelif milletlerin heyet-i mücteması olan büyük bir kavim olduğu için tarihimizi ‘Türk Tarihi’ diye tesmiye etmek maksadı ifade edemiyordu. ‘Türk Tarihi’ denilince her şeyden evvel bizim tarihimiz değil, belki Türkistan tarihi hatıra geliyordu. Eski zihniyeti tevarüs eden ve bunu yeni cereyâna uydurmak isteyen bazı kimseler, millî tarihimizin ismini ‘Osmanlı Türkleri Tarihi’ diye tesmiyeye başladılar. Osmanlı Türkleri diye tarihte bir il ve ulus yoktur. Türklerin ne kadar il ve ulusa inkısam ettiği de malumumuzdur. Eğer Osmanlı Türkü demekle Osman Gazi’nin aşireti olan dört yüz çadır halk murâd ediliyorsa o başka. Lakin Osmanlı hanedanının taht-ı idaresinde bulunan bütün Türklere bu ismi vermek büyük bir cesaret olur... Hulâsa Türk cemaat ve cemiyetlerini hanedan isimleriyle tesmiye etmek gayr-i ilmî ve manasız bir harekettir. Bu böyle olduğu gibi tarihimizi de Selçukî Tarihi, Osmanlı Tarihi, Karamanlı Tarihi... ve ilâhir... unvanlarla tesmiye etmek de aynı suretle gayr-i ilmîdir. Osmanlı Türkleri namıyla bir millet mevcut olmadığı gibi Osmanlı Türkleri Tarihi de olamaz.”⁵⁵ Yukarıda da geçtiği üzere, ona göre millî tarihin adının Türk Tarihi olması da mümkün değildir. Çünkü *Türk Tarihi* denilince birçok farklı coğrafyada devlet kuran bütün Türk milletine mensup bütün boylar ve ulusların tarihi akla gelir ve evrensel bir içeriği kapsar. Bundan dolayı bu isim millî tarihimizin ismi olamaz.⁵⁶*

Mükrimin Halil, farklı bölgelerde fetihlerde bulu-

⁵⁵ Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, Sayı: 1, 1 Nisan 1340, 1-6, 3-4.

⁵⁶ Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi”, 5.

nan Türklerin Anadolu'da yaşayan Türkler olmasına dayanarak milli tarihin ismini; “Anadolu Türkleri Tarihi” veya sadece “Anadolu Tarihi”⁵⁷ olarak isimlendirir ve hatta bu tezi desteklemek için de, “*Mesela bugün Fransa, Ceza-yir, Tunus, Madagaskar kıtalarını işgal etmiştir. Bu memleketlerde cereyan eden vekâyi Fransa Tarihi'ne dâhildir. Fransa Tarihi denilince bu mevzua yalnız anavatanın değil, bütün müstemlekâtın da vekâyi' dâhil olur. İngilizler uzun zamanlar Fransa'nın mühim bir kısmını tahtı zaptlarında bulundurmışlardı. Fransa'nın o aksamında cereyan eden vekâyi' İngiliz Tarihi'ne, Britanya Tarihi'ne dâhildir. Bunun gibi Anadolu Türklerinin Rumeli'de futuhât ve tavattunları zamanına ait olan bi'l-cümle vekâyi de Anadolu Tarihi'nin sahasına girer.*”⁵⁸ demektedir. Ancak Mükrimin Halil'in kendisi ile ciddi bir şekilde çeliştiği açıktır. Zira yukarıda da naklettiğimiz kendi görüşüne göre “Anadolu Türkü” diye bir il ve ulus da yoktur ve olmayan milletin böyle bir millî tarihi de olamaz. Mükrimin Halil'in tenakuza düştüğü bir diğer nokta ise, eski tarihçilere atıfla dile getirdiği hanedan endeksli tarih algısını bu sefer kendisi coğrafya endeksli yapmıştır ki, aralarında Türk tarihinin sürekliliğini kesintiye uğratma anlamında hiçbir fark yoktur. Hakeza Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden önceki tarihleri de yine bu suretle ihmal edilecektir.

B. Millî Tarihin Başlangıcı

Millî tarihin başlangıç dönemi konusunda ciddi bir münakaşa yaşandığı muhakkaktır.⁵⁹ Bu kaosun ortaya çıkmasında tarih kabullerinin son derece etkin olduğunu

⁵⁷ Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi”, 6.

⁵⁸ Mükrimin Halil, “Millî Tarihimizin İsmi”, 6.

⁵⁹ Atsız, Nihal, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Yay., İstanbul 2010, 17.

söyleyebiliriz. Hoca Sadeddin'in, eserine doğrudan Osmanlılarla başlamasından sonra, uzun bir süre *Türk Tarihi* sadece "*Osmanlı Tarihi*" olarak kalmıştır.⁶⁰ Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi, bu tarih algısı siyasî milliyetçiliğin dayatması ile sorgulanmaya başlanmış ve çok geçmeden yeni Türk aydını tarafından Osmanlı tarihi Türk tarihine dönüştürülmüştür.⁶¹ Ancak milli tarih tartışmalarında Osmanlı Tarihini milli tarihin önemli bir safhası olarak görenlerin mevcudiyeti de unutulmamalıdır.⁶² Burada şu hatırlatmayı da yapmalıyız ki, Osmanlı dönemi tarih algısındaki hatanın bir benzerini de ilk dönemin son derece ateşli cumhuriyetçi aydınları yapmışlar, yeni rejimi sadece daha önceki yönetimin zıddı saymakla kalmamışlar, Cumhuriyet'e kadar mevcut bulunan sosyal ve kültürel bütün sistemin de antitezi olarak görmüşlerdir. Böylece milli tarihin başlangıcı olarak İstiklâl Savaşını kabul ederek, Türk milletinin bu savaşla birlikte doğan yepyeni bir millet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Fakat bu iddia, cumhuriyetin henüz bir tarihe sahip olmadığından bir geçerliliği yoktu. Ancak bir tarihi olması gerektiği de muhakkaktı. Bu tarih Osmanlı tarihi olamazdı. Osmanlı tarihi ya yokmuş gibi davranılacak ya da çok daha geniş bir tarih içinde onun önemi âdeta hiçe indirilecekti.⁶³

⁶⁰ Atsız, 9.

⁶¹ Bkz., Muhyiddin, "Türk Tarihine Başlangıç -ikinci ders-" *Felsefe ve İctimâiyât Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 2, Kanûni Evvel 1927, İstanbul, 401-411, 404-405.

⁶² Bkz., Mehmed Zeki, "Tarihimizi Öğrenmeli ve Öğretmeliyiz", 970-971. Milli tarihin Osmanlılarla başlayamayacağı görüşü için bkz., Köprülüzâde Mehmet Fuâd, "Münevver Karşısında Tarih", 3.

⁶³ Güngör, *Kültür Değişmesi*, 82-83. Ortaylı, Cumhuriyetçilerin Osmanlı tarihini yok sayma teşebbüsleri konusunda, "*Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte yeni bir tarihî sürecin içine girdiğimiz bir gerçektir, ama biz bu tarihten ibaret değiliz. 700 yıllık Osmanlı tarihini görmezlikten gelemeyiz, çünkü Türk halkını oluşturan, bu tarihtir.*" demektedir.

Milliyetçilik cereyanı ile milletlerin tarihlerini ulaşılabildikleri en eski zaman diliminden başlatma algısının ilgili dönemde eleştiriye tabi tutulduğunu da burada belirtmeliyiz. Nitekim milliyetçilikle tarih ilişkisini inceleyen M. Nermi bu duruma işaretlerle, “Çok defa öyle zannediliyor ki, milliyetçilik; bir milletin en karanlık ve meçhul asırlara kadar uzanan tarihi demektir. Bu tarih ne kadar tetkik edilirse, menkıbeleri ne kadar zenginleşirse bizim “milliyetçilik” telakkimiz o kadar sağlamlaşmış olur. Milliyetçiliği, tarih incelemeleri tarzında anlamak olgunun bütün mahiyetini çok yanlış bir tarzda izah etmek demektir. Hiç şüphesiz, tarih bize “milliyetçilik” konusunun tartışılmasında, ortaya çıkış şeklinin tahlilinde ehemmiyetli bir surette yardım edebilir. Fakat biz, tespitlerimizi kolaylaştıran vesikalarla, başlı başına bir mevzu teşkil eden müstakil vakaları birbirinden ayırmak mecburiyetindeyiz.”⁶⁴ demektedir, milliyetçiliğin tarihte aranmasını veya tarihe milliyetçiliğin kökenleri olarak yaklaşılmasını eleştirmektedir. Ne var ki, onun bu eleştirisinin genel kabul gördüğünü söylemek zordur. Zira ileri sürülen Türk tarihinin başlangıcı konusundaki tezlerde eleştirilen bu hususları açıkça görmek mümkündür.

Millî tarihin başlangıç dönemi ile ilgili ileri sürülen görüşleri genel itibariyle maddeler halinde sunacak olur-

(Ortaylı, 11) 700 yıllık Osmanlı tarihi tabi ki çok önemlidir ve Türk halkının oluşmasında inkâr edilemez yeri vardır. Ancak biz, bunun da yeterli olmadığı kanısındayız. Zira Osmanlıyı oluşturan Selçuklu tarihi ve Selçuklu tarihini oluşturan İslâm öncesi Türk tarihi de, bu milletin millî benliğine ciddi katkıda bulunmuş, tarihteki varlığını tescillemiştir. Bu yüzden de Osmanlı ile bir önceki tarihi dönemi birbirinden kopartacak olan bu algıya katılmadığımızı belirtmeliyiz.

⁶⁴ M. Nermi, “Milliyetçilik ve Tarih”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 6, 6 Kanun-i Sâni 1927, Ankara, 108, 108 (sadeleştirilmiş olarak).

sak, bu alanda yaşanan karmaşanın boyutları daha iyi anlaşılacaktır:

1. *Etilerle Başladığı Görüşü*: Türklerin batıya göçleri ile bütün medeniyetlerin kurucu unsurunun Türk olduğu tezinin bir yansımasıdır. Anadolu Türk tarihinin başlangıcının Etilerle başlatılmasının iki ana nedeni vardı. Bunlar; Anadolu'yu, tarih öncesinden beri bir Türk ülkesi olarak göstermek ve böylece bizi burada işgalci-istilacı sayan zihniyete karşılık vererek, Türklerin en eski ve en medenî millet olduğunu söylemek. Bu iddia hem Türklerde kuvvetli bir benlik şuuru uyandırmaya yarayacak, hem de zannedildiği gibi sadece kılıç kullanan bir ulus olmadığımızı gösterecekti.⁶⁵

2. *Çin Tarihi ile Başladığı Görüşü*: Osmanlı tarihinin Türk tarihi olduğu kabulüne karşı getirilen bir tarih tezidir. Buna göre; Türk tarihi, Çinlilerin (Hinuğ-nu) dedikleri “Kun-Kuyun-Hun”ların zamanlarından başlatılmıştır. Bu tezin eleştirisinde Muhyiddin, “*Türk tarihinin zaman unsurunu tespit ederken, bir takım milliyetperverâne hissiyâta kapılarak, kâbil olduğu kadar zamanda geriye gitmek suretiyle Türk isminin mevcut olmadığı devirlere kadar uzanıp ‘Haynu-nular’a kadar dayatmak... Fi’l-hakika, bu suretle tabî bir tarih hududunda tevakkuf etmeyerek kable’t-tarih hududuna tecavüz ettiğimizi fark etmiyorduk.*”⁶⁶ demek suretiyle olayın ideolojik boyutuna dikkat çekmekte, kabul edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

3. *Selçuklularla Başladığı Görüşü*: Bu başlangıç hakkında Nihal Atsız, “*Türkiye tarihinin Selçuklularla başladığı bugün, bütün ciddi tarihçiler tarafından kabul edilmiştir. Bunu ilk defa ortaya atan merhum Dr. Rıza*

⁶⁵ Güngör, *Kültür Değişmesi*, 85.

⁶⁶ Muhyiddin, 405.

Nur'dur. İlmî ve tarihî gerçek de bundan ibarettir. Ancak kesin bir tarih söylemek gerekirse, bunda birliğe rastlanmıyor."⁶⁷ diyerek mutlak bir başlangıç vermenin mümkün olamayacağını da kabul etmiştir.

4. *Türklerin Anadolu'ya Gelmesi ile Başladığı*: Bu görüşün sahibi Mükrimin Halil'dir. Milli tarihe "Anadolu Türkleri Tarihi" ismini veren Mükrimin, Türklerin Anadolu'ya gelmesini de bu tarihe başlangıç olarak seçer.⁶⁸

C. Millî Tarihin Dönemleri

Klasikten bugüne kadar Türk tarih tasarımında hâkim olan anlayış; hanedan endekslidir.⁶⁹ Bu algı birçok aydın tarafından eleştirilmiştir.⁷⁰ Nitekim bunlar arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu, devlet-hükümet ayrımını bütün Türk tarihini kapsayacak şekilde yerleştirilmesini önermiş, ancak bu şekilde Türk tarihinin gerçek anlamda incelenebileceğini savunmuştur. Ona göre, devletle hükümet birbirine karıştırılmış, her sülale ayrı bir devlet olarak telakki edilmiştir. Bu görüş sahiplerine göre; aslında Türklerin tek bir devleti olmuştur ve sadece hükümetler (Selçuklular, Osmanlılar gibi) değişmiştir.⁷¹ Ancak

⁶⁷ Atsız, 24.

⁶⁸ Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin Mevzuu-I", *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 2, İstanbul 1340, 53-59, 53. Türklerin Anadolu'ya gelmesini ise, Arap halifeleri tarafından Anadolu'da iskân edilen Türklerle başlatmaktadır. Bkz., Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin Mevzuu-I", 54. Bu çerçevede Osmanlı tarihini Mükrimin Halil millî tarihin önemli bir safhası olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlıların nesebi ve Anadolu'ya gelişleri ile ilgili bir risâleden "*Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika*" olarak bahsetmektedir. Bkz., Mükrimin Halil, "*Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika*", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, yıl: 14, no: 2 (79), 1 Mart 1340, takdim: 85-86. Belirtilen eserin çevirisinin devamı yine M. Halil tarafından yapılmış ve *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda (yıl: 14, 1 Mayıs 1340, 3 (80), 142-155) yayınlanmıştır.

⁶⁹ Bkz., Atsız, 11-12.

⁷⁰ Bkz., Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin İsmi", 1-3.

⁷¹ Bkz., Ağaoğlu, Ahmet, *Üç Medeniyet*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, 119-134. Nihal

şunu da belirtmeliyiz ki, aradan geçen bunca zamana rağmen ne bu algıda ne de bu önerilerin kabulünde herhangi bir ilerleme kaydedilmiş değildir.

Millî tarih tartışmalarında belki de dönemin en somut fikirlerini ileri süren Mükrimin Halil, Türklerin Abbâsîler döneminde Anadolu'da iskan edilmeleri ile başlattığı millî tarihi şu dönemlere ayırmaktadır:

1. Abbâsî halifeleri zamanında Anadolu'da Türk İdareleri,
2. Selçuklular Dönemi,
3. Tavâif-i Mulûk (Beylikler) Dönemi,
4. Osmanlılar Dönemi,
5. Cumhuriyet Dönemi.⁷²

Millî tarihin bütünlüğü esasına göre hazırlanan bu bölümlenin de pratikte karşılığını bulmadığını, hanedan endeksli tarih algısının hâlâ sürdüğünü belirtmeliyiz. Tabi burada şu da hatırdan çıkartılmamalı ki, millî tarih tartışmalarının 1940'lardan sonra baştaki heyecanını kaybetmesinin de bu tür tezlerin pratik karşılıklarını

Atsız da bu anlayışı eleştirirken; *"Hanedanın kutsal bir varlık sayılması, onun düşmesiyle devletin yok olduğu düşüncesini doğurmuştu. Hâlbuki bu gibi hallerde değişen şey, zamanımızın kabine değişmeleri ile kıyaslanacak kadar basittir. Şu halde hanedanları ayrı devlet saymak, hanedanlık zihniyeti ile hareket etmek değil midir? Bir de günümüzün tarihinden örnek alalım; Bizde hâkim olan yanlış tarih telakkisine göre, Osmanlı devleti yıkılmış, onun yerine Türkiye Cumhuriyeti gelmiştir. Bu düşünüş de yanlıştır. Çünkü bir Osmanlı devleti yoktu ki yıkılmış olsun. Sadece Osmanlı hanedanı vardı. Yıkılan odur. Yani devlette rejim değişmiştir."* (Atsız, 13) demektedir, kendisinden önce dile getirilen eleştirileri tekrar etmektedir.

⁷² Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin Mevzuu-I", 54. İlgili dönemlerin açıklamaları için bkz., Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin Mevzuu-I", 54-59; Mükrimin Halil, "Millî Tarihimizin Mevzuu-II", *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 3, İstanbul 1340, 85-92.

bulmamasında önemli rolü olmuştur.

Sonuç

Osmanlı düşünce dünyasına milliyetçilik akımları Batı'dan gelmiş, devletin parçalanma sürecinde yıkımı durdurmaya çalışan fikir erbâbı, ümmetçilik, Osmanlılık gibi yoğun arayışlardan bir netice elde edemeyince bu akıma teslim olmak zorunda kalmışlar, ümmet algısından ulus algısına geçmişlerdir. Ancak asırların getirdiği fikrî zeminde bunu yerleştirmek, millî şuuru uyandırmak, belli bir sistematığe kavuşturmak o kadar da kolay olmamıştır. Öyle ki, Batı'da kültür temelli başlayıp, siyasî teze dönüşen milliyetçilik bizde biraz daha farklı gelişmiş; siyasî tercih olarak gelmiş, kültürel zemini sonradan oluşturulmaya çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilânı ile beraber kurucu kadro, yeni ideolojiyi yerleştirmenin yolu olarak önceki dönemle bütün bağlarını koparmayı görmüş, gerekli fikrî/kültürel zemin için "millilik" söylemine sıkı sıkıya sarılmıştır. Her ne kadar muasırlaşmak ile Batılılaşmanın eş değer kabul edilmesi, oluşturulmaya çalışılan millî kimlikle çatışmaya girse de sorun; bütün Batı'nın Türkleştirilmesi ile aşılma-ya çalışılmıştır. Her ne kadar süreç içerisinde bu tür garabet çözümler üretilse dahi, netice itibariyle izlenen politika sonuç vermiş, halk ulusal kimliğini bir şekilde yeniden kazanmıştır.

Bu dönemde millileştirmenin yoğun olarak yaşandığı alanlardan biri de doğal olarak tarihtir. Hem millî şuuru oluşturmak, hem bir önceki dönemle bağın koparılması, hem de kimliğin inşası için tarih, son derece önem arz ediyordu. İşte sosyal ve siyasal etkenlerin yoğun teşvikiyle Türk aydınlarının yeni bir tarih tezi geliştirme arzusu, millî tarihe verilecek isim, içerik, dönem, usûl gibi konularda görüş ve tezler ileri sürmelerini do-

ğurmuştur. İleri sürülen bu tezlerde dikkat çekici en önemli husus ise; sağlam bir fikrî/tarihî zemine değil de konjonktüre veya yerleştirilmeye çalışılan ideolojik zemine dayanıyor olmalarıdır. Tabii ki aralarında mantıklı ve kabul edilebilir tezler de vardır, ancak aradan geçen bunca zamana rağmen hâlâ pratik yansımalarının görülmemiş olması en nihayetinde onları da tartışmaya açmaya yetmiştir.

BİBLİYOGRAFA

- Ağaoğlu, Ahmet**, *Üç Medeniyet*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yay., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Ahmed Sâib**, “Mükemmel ve Muntazam Târîh-i Osmanî Nasıl Yazılır? I-IV”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, yıl: 3, cilt: 5, sayı: 92-95, Muharrem-Safer 1337/Teşrin-i Sâni 1918.
- Akçura, Yusuf**, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1976.
- Ali Cânib**, “Türk Tarihi İçin Nasıl ve Ne Yolda Çalışılabilir?”, *Hayat*, cilt: III, sayı: 76, 1 Mayıs 1928, Ankara, s. 470-472.
- Anagnostopulu, Athanasia**, “Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi”, *19. Yüzyıl İstanbul’unda Gayrimüslimler*, ed: Pinelopi Stathis, çev: Foti ve Stefo Benlisoy, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- Apak, Âdem**, “Osmanlı Meşrutiyet Dönemi Tarihçilerinden Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Tarih Metodolojisiyle İlgili Görüşleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8, (1999), 277-285.
- Atsız, Nihal**, *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Yay., İs-

tanbul 2010.

- Babinger**, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev: Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Bayraktutan**, Yusuf, *Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları (1912-1931)*, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- Birand**, Kâmuran, “18. Yüzyıl Fransız Aydınlanma Tarihçiliği ve Modern Tarihçilik Karşısındaki Durumu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-IV, (1956), 87-99.
- Celal Nuri**, “Millî Tarih Tenkidî Tarih -Süleyman Paşazâde Sâmi Bey üstadımıza Nâme-i Meksûf-”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Dergisi*, yıl: 1, cilt: II, 18 Zilhicce 1335, 6 Teşrin-i Evvel 1917, 171-173.
- Çağ**, Galip, “II. Meşrutiyet Döneminde Türkçülük Yansımaları: Mehmet Tevfik (Bilge) Bey’in “Manastır Vilayetinin Tarihçesi” Adlı Eseri”, *Tarih Okulu*, sayı: X, (Mayıs-Ağustos 2011), 73-85.
- Çapa**, Mesut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Tarih Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 29-30, (Mayıs-Kasım 2002), 39-55.
- Ergin**, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Faroqhi**, Suriya, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, çev: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001.
- Güngör**, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 1996.
- , *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, Ötüken Yay., Haz: R. Güler-E. Kılıç, İstanbul 1993.

- Iggers**, Georg G., *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, çev: G. Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.
- İsmail Hami**, “Tarih-i Siyaside Milliyet Meselesi I-IV”, *Edebiyat-ı Umûmiyye Mecmuası*, yıl: 1, cilt: I, sayı: 7-10, İstanbul 1335.
- Karpat**, Kemal H., *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- Keleş**, Hamza-Kiriş, Ayten, “Bir Osmanlı Tarihçisi Olan Ali Reşat’ın Hayatı, Eğitimciliği ve Tarih Öğretimi ile İlgili Görüşleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, XIV/2, (Ekim 2006), 571-586.
- Komisyon**, *Tarih (Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri 1931-1941)*, I-IV, Kaynak Yay., İstanbul 2000.
- Köken**, Nevzat, *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi (1923-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Tarih Bölümü, Isparta 2002.
- Köprülüzâde Mehmed Fuâd**, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Bilgi Mecmuası*, yıl: 1, cilt: I, sayı:2, Kanûn-i Evvel 1329, 185-196.
- , “Eski Tarih Eserlerimizi Yakmalı mı”, *Hayat*, cilt: IV, sayı: 85, 12 Temmuz 1928, Ankara, 125-126.
- , “Münevver Karşısında Tarih”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 7, 13 Kanun-i Sani 1927, Ankara, 2-3.
- M. Nermi**, “Milliyetçilik ve Tarih”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 6, 6 Kanun-i Sâni 1927, Ankara, 108.
- Mardin**, Şerif, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset -Makaleler-1-*, İletişim Yay., Der: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İstanbul 1990.

- , *Türkiye’de Toplum ve Siyaset -Makaleler-3-*, İletişim Yay., Der: Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İstanbul 1991.
- Mehmed Emin**, “Memleket Coğrafyası ve Millî Tarih”, *Hayat*, cilt: II, sayı: 31, 30 Haziran 1927, Ankara, 81-82.
- Mehmed Zeki**, “Tarihimizi Öğrenmeli ve Öğretmeliyiz”, *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmuası*, sayı: 83, 31 Ağustos 1918, İstanbul 1334, 967-972.
- Muhyiddin**, “Türk Tarihine Başlangıç -ikinci ders-” *Felsefe ve İctimâiyyât Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 2, Kanûn-i Evvel 1927, İstanbul, 401-411.
- Mustafa Şekib**, “Tarih Karşısında Münevver”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 5, 30 Kanun-i Evvel 1926, Ankara, 6-8.
- , “Yine Tarih Karşısında”, *Hayat*, cilt: I, sayı: 11, 10 Şubat 1927, Ankara, 3-4.
- Mükrimin Halil**, “Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika”, *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, yıl: 14, no: 2 (79), 1 Mart 1340, 85-86.
- , “Millî Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, Sayı: 1, 1 Nisan 1340, 1-6.
- , “Millî Tarihimizin Mevzuu-I”, *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 2, İstanbul 1340, 53-59.
- , “Millî Tarihimizin Mevzuu-II”, *Anadolu Mecmuası*, yıl: 1, sayı: 3, İstanbul 1340, 85-92.
- Necib Âsım**, “Türk Tarihi”, *Dâru’l-Fünûn Edebiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 3, Teşrin-i Sâni-Mart 1340, sayı: 4-5, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1340-1924, 239-246.
- Ortaylı**, İlber, *Tarihimiz ve Biz*, Timaş Yay., İstanbul 2008
- Özcan**, Abdülkadir, *Osmanlı Tarihçiliği ve Tarih Kaynakları*, e-kitap.

- Palmer, Alan**, *Son Üç Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, çev: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2003.
- Said Halim Paşa**, *Buhranlarımız ve Son Eserleri*, Haz: M. Ertuğrul Düздаğ, İz Yay., İstanbul 2003.
- Şeşen, Ramazan**, *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*, İsar Yay., İstanbul 1998.
- Uyanık, Mevlüt**, “Türkiye’nin Uluslaşma ve Yeni Kimliğini Oluşturma Sürecinde Osmanlı Kültürünün Yeri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, II/15, (Eylül-Aralık 1999), 91-130.
- Ziya Gökalp**, “Bir Kavmin Tedkikinde Takip Olunacak Usûl”, *Millî Tetebbular Mecmuası*, cilt: I, sayı: 2, Mayıs-Haziran 1331, 193-205.

Şaban ÖZ
